

CERÀMICA ARQUEOLÒGIC

un objecte d'estudi

L'estudi de la ceràmica ha estat, i és, un dels recursos historiogràfics tradicionals dins de la bibliografia arqueològica, ja que dins del registre arqueològic els atuells ceràmics són l'artefacte humà que més informació històrica sembla que aporta per al coneixement de les societats del passat. La ceràmica és el resultat de la transformació (mitjançant temperatures superiors als 600 °C) d'una matèria primera -l'argila- en un nou material de propietats fisicoquímiques noves altament resistent a l'erosió ambiental. Aquesta propietat, junt amb el fet d'haver-se convertit en un instrument de treball d'extens ús des de la seva aparició, fa que com a objecte arqueològic aparegui en tots els assentaments d'ençà el 7000-6400 a. de C. Per aquest motiu, la ceràmica s'ha convertit en la font d'informació més valuosa quantitativament i qualitativament per al treball arqueològic. A partir de la seva presència en hàbitats humans no només s'ha parlat de l'existència, de la transformació i de l'emmagatzematge de productes alimentaris o d'activitats artesanals amb diversos graus d'especialització, per posar-ne alguns exemples, sinó que també s'ha establert com a objecte principal d'estudi per a la disciplina arqueològica a l'hora de definir esdeveniments (pre)històrics. Episodis cronològics, moviments poblacionals, intercanvis comercials, rituals religiosos, així com la simbolització de poders polítics, han estat interpretats a partir de presències particulars de certs atuells. Així, doncs, la ceràmica arqueològica pot ésser considerada com una recurrent eina de treball tant en el passat com en el present. Una diversitat de virtuts, però, que sembla de primer més voluntat intencional de l'arqueologia que no pas producte intrínsec de qualsevol vaixel·la ceràmica.

De fet, podríem pensar que, observada amb deteniment, l'única particularitat que posseeix la ceràmica és la seva omnipresèn-

cia en tot registre arqueològic (exceptuant, evidentment, els de períodes paleolítics). No hi ha cap hàbitat humà que, coneixent les propietats de la ceràmica com a atuell per a tasques quotidianes, no n'hagi fet ús fins a la seva substitució pel plàstic o l'acer inoxidable. És, d'altra banda, aquesta incapacitat de convertir-se en un tresor excepcional el que converteix la ceràmica en l'eina d'investigació més valuosa per a l'arqueologia. Al contrari d'altres objectes arqueològics més valuosos, la ceràmica al mateix temps que universal és específica d'àmbits geogràfics i socials concrets. Arreu són vaixelles manufacturades amb el mateix material i per a les mateixes finalitats, però no n'hi ha cap d'identica. Milers són les formes, els dissenys i els usos que poden presentar les peces ceràmiques, i cap n'és completament idèntica enlloc del món: les tècniques implementades per a la seva confecció, les formes que en resulten, les decoracions que presenten i els àmbits socials en què actuen com a artefactes d'ús social poden ésser similars, però mai no són idèntics. Es tracta, podríem dir, d'una especificitat generalitzada, amb la qual ha jugat l'arqueologia per tal d'inferir informacions (pre)històriques. Ara bé, si totes les ceràmiques són idèntiques i al mateix temps úniques, com es pot realitzar un estudi que combini ambdues característiques i les converteixi en una font d'explicació (pre)històrica de les societats del passat? Tasques com l'acurada recollida, neteja, enumeració, registre, descripció, il·lustració i estudi dels artefactes ceràmics, són eines de treball, mentre que la història de la disciplina arqueològica és plena de resultats -altament, explicacions (pre)històriques- que focalitzen l'explicació en un o certs aspectes formals de les anteriorment esmentades especificitats generalitzades de les vaixelles ceràmiques.

D'ençà finals del segle passat i per influència de l'antiquarisme, que valorava l'objecte com a sintetitzador de l'esperit i l'esplendor estètic d'èpoques passades, l'arqueologia es va configurar com la disciplina que explicava comportaments culturals al llarg de la història mitjançant canvis presents en els artefactes prehistòrics. A través de l'ordenació de les ceràmiques a partir de similituds i diferències d'atributs estilístics i formals, fou possible no només explicar l'evolució cultural, sinó també de proposar les cronologies per a gran part d'Europa i el Pròxim Orient. Agrupacions particulars ceràmiques eren la base per a la delimitació de cultures materials i per a la definició de les poblacions humanes reflectides rere d'aquests artefactes, i fer possible així que evolucions socioculturals poguessin ésser descrites a partir dels canvis esdevinguts en els estils i les formes dels artefactes ceràmics.

L'adveniment del carboni 14 alleugerí la ceràmica de la tasca de pautadora cronològica. La precisió amb què proveeixen els mètodes fisicoquímics bandejà bastiments temporals de caràcter relatiu, característic de les cronologies arqueològiques primerenques. D'altra banda, no només la cronologia es veié afectada per nous aires científics dins la disciplina, sinó que també el reduccionisme o simplisme en la definició de cultures històriques. Definicions destilades a partir de les variacions estilístiques dels artefactes arqueològics començaven a ésser substituïdes per una comprensió de la història més pròxima a terminologies socioeconòmiques: la ceràmica calia ser entesa com un instrument econòmic i no pas com un mer pautador d'essencialitats culturals. La incorporació de procediments analítics procedents d'altres disciplines científiques ajudà a donar aquest tomb en l'estudi arqueològic. La petrografia i l'estadística, per exemple, procuraren els primers passos per poder parlar d'usos socials dels atuells ceràmics mitjançant l'anàlisi de les pastes argiloses i de l'avaluació quantitativa de les morfologies i les metries de les vaixelles.

Els anomenats estudis de procedències basen la seva analítica en la descripció detallada de les matèries primeres que conformen les vaixelles ceràmiques. En la majoria dels casos es tracta de desenvolupar tests d'identificació, ja sigui a través de l'observació microscòpica o mitjançant sofisticades analítiques fisicoquímiques, que permeten individualitzar i determinar les partícules argiloses i no argiloses (altrament dites desgreixants: quars, miques, restes vegetals, groc, etc.), de les vaixelles sota estudi. Similituds de la composició de les pastes ceràmiques en àrees geològiques específiques marquen una confluència geogràfica de diversos artefactes possibles llocs de procedència de les seves matè-

ries primeres i, per tant, la definició de regions productores d'aquests artefactes. La presència aliena de certs elements mineralògics demarquen procedències exògenes i, per tant, la seva dispersió es relacionarà amb l'existència de contactes humans de caràcter més o menys comercial.

Però, més important ha estat en aquest sentit l'aplicació de paràmetres matemàtics (geometria i estadística) a l'hora de definir els usos econòmics de les vaixelles ceràmiques. Sota la perspectiva que, com a cossos tridimensionals, les peces ceràmiques poden ésser definides sota codis mètrics i formals estadísticament significatius, ha estat finalment possible d'ordenar i definir el material arqueològic científicament. D'aquesta manera, no només les peces han passat a ser definides sota clares variacions formals mètriques (i no pas subjectives), sinó que aquesta codificació ha permès de parlar també de volums i capacitats dels mateixos atuells ceràmics. En acceptar que aquestes vaixelles eren eines de treball, és a dir, que tenien la funció de contenir productes o de servir d'instruments per a altres activitats, s'ha fet necessari ponderar quin tipus d'activitat hi podien haver fet. La contextualització de les vaixelles en àmbits específics dels jaciments arqueològics com són àmbits domèstics, àrees d'emmagatzematge, espais per a enterraments, junt amb informacions paral·leles procedents dels estudis etnogràfics, ha ajudat a arrodonir la informació proporcionada per les peces arqueològiques: urnes d'emmagatzematge de cereals, bols per servir aliments, tupins per cuinar, etc.

La quasi totalitat d'aproximacions metodològiques per a l'estudi de l'objecte ceràmic en arqueologia, doncs, focalitzen el seu interès en evidenciar l'atuell ceràmic com a producte, l'utilitat del qual és actuar com a mitjà de treball d'altres activitats, ja sigui a través de l'apreciació com a suport (contenedor) d'accions fora i dins dels assentaments humans. En aquest sentit, doncs, estudis de procedències i de funcionalitats aboquen la investigació a conclusions exògenes al mateix objecte ceràmic: com a mitjà d'informació per a d'altres activitats econòmiques (comerç, agricultura, repartició d'aliments, processos de cuinat, etc.). En canvi, poc èmfasi sembla que s'ha donat en considerar l'atuell ceràmic com a producte en si mateix, és a dir, en investigar la ceràmica arqueològica com a resultat d'una cadena d'accions que tenen com rere fons un treball artesanal i d'aprofundir en el coneixement d'aquesta activitat social.

Una de les últimes tendències dins la investigació arqueològica centra la seva recerca en la comprensió precisament d'aquest aspecte: la producció de ceràmica en si

*Armari de ceràmica del
Museu Arqueològic de
Tarragona.*

Reproducció de Pascual
Serres, arxiu fotogràfic del
Museu Nacional Arqueològic
de Tarragona. 798/7

mateixa, i n'avalua totes les seves implicacions socioeconòmiques. Com a treball artesanal la manufactura ceràmica porta implícit el desenvolupament d'un treball, un coneixement tècnic d'aquest, que forma part de bagatges tradicionals, i, el que és més important, d'una organització social d'aquesta artesanía en relació amb la resta d'activitats desenvolupades en una comunitat. És comuna, per exemple, la relació entre produccions domèstiques per a petites quantitats de productes resultants amb tecnologies de manufactura absents de torn i realitzades per dones a temps parcial. La presència de diversos d'aquests elements ens ajuda, doncs, a dibuixar els processos de producció dins d'una comunitat on, en el cas anterior, les dones combinarien la dedicació artesanal amb d'altres tasques econòmiques, que configuren una economia on la producció ceràmica no s'evidencia pas com un bé comercial. Els estudis sobre tecnologia ceràmica arqueològica pretenen englobar tots aquests aspectes a partir de la determinació, en primer lloc, de les accions realitzades per al bastiment de les diverses vaixelles. Cada acció efectuada sobre el fang durant la manufactura de la vaixel·la queda impresa en la peça final. La lectura d'aquestes traces en els fragments prehistòrics permet de determinar les tècniques emprades per cada ceramista. Si aquests treballs es poden situar dins de contextos socials i econòmics concrets en un jaciment arqueològic, és possible llavors arribar a inferir produccions socials concretes com les anteriorment citades. El coneixement de les manufactures tradicionals actuals i l'organització del treball d'aquestes, que proporciona l'etnografia, ajuden a aprofundir el coneixement de la fabricació d'objectes artesanals arqueològics, així com en temes relatius a l'organització econòmica d'una comunitat en relació amb aquesta artesanía.

L'aportació d'aquesta investigació tecnològica a la recerca ceramològica obre noves perspectives de recerca de gran interès per poder entendre l'organització de la producció, la divisió sexual del treball, la distribució de la producció i, fins i tot, els mètodes de transmissió i aprenentatge de pràctiques de manufactura en les artesanies prehistòriques. En definitiva, doncs, un interès per la ceràmica no pas com a exemplar d'un fragment o d'un vas, sinó com el resultat de l'activitat d'individus, d'una seqüència operativa, en l'experiència del ceramista per a la combinació de les matèries primeres, l'habilitat de l'instrumental i la destinació del vas per tal d'assolir una forma. Per aquest motiu, si enfoquem la tecnologia ceràmica com un aspecte essencial de l'expressió material del treball, de les formes socials de producció, llavors haurem entrat en l'estadi de la investigació històrica que aprofundeix en temàtiques socioeconòmiques per a les comu-

nitats del passat.

Atenent a les línies que ens precedeixen, estarem d'acord a acceptar que un instrument tan particular com la ceràmica s'ha convertit també en una font plural d'informació (pre)històrica gràcies a una àmplia gamma d'aproximacions. Hem vist com la història de la disciplina arqueològica va acompanyada d'un aprofundiment de coneixements i analítiques relacionades amb els atuellers ceràmics tant com artefactes (pre)històrics com eines de treball arqueològic. No seria correcte, amb tot, pensar que es tracta d'un aprofundiment que en l'avenç desacredita els passos anteriors. Si més no, cal pensar -o cal esperar- que els redimensiona o que els puntualitza a la llum de les possibilitats de cadascun dels mètodes. La negació de l'ús de la ceràmica com a pauta cronomètrica davant l'eficàcia del carboni 14 calibrat és evident. Però no pren la mateixa contundència la negació en la interpretació de

les decoracions ceràmiques a la vista dels últims treballs sobre simbologies amb rerefons polític. Ara bé, podem considerar com a correcta l'acceptació d'un sol dels aspectes en què pot ésser estudiada la ceràmica?, quines són les raons que ens mouen a focalitzar l'analítica en un d'aquests aspectes?, per què acceptar metodològicament que la ceràmica només pot omplir una part de la informació (pre)històrica? La resposta en tot cas mai no és de caràcter personal, sinó disciplinar. Passa per concebre la ceràmica com un instrument per a l'arqueologia o bé cal que l'arqueologia desenvolupi aquella metodologia que ens serveix per entendre les artefactualitats del passat i la seva relació amb la resta de les pràctiques socials. Si acceptem que una vaixel·la és, principalment, producte d'un treball -el de la manipulació de certes matèries- i element dins d'una producció social -l'artesanía-, l'instrument d'altres tasques comunitàries -la transformació d'aliments, per exemple- o l'instrument d'expressions no necessàriament materials -instrument de simbolització-, caldrà, doncs, procurar estudis arqueològics que valorin i evidencin les causes i evolucions de tots aquests aspectes històrics. Els atributs que donaran sentit a la informació proporcionada pels fragments ceràmics han de respondre a les preguntes anteriors o, si més no, a les que puguin constituir la ceràmica arqueològica en eina d'explicació (pre)històrica per a l'arqueologia.

EULÀLIA COLOMER

Doctora en Arqueologia

